

Makale Künyesi (Tanıtma): Ergene, O. (2019). *B. Erdem Dağistanhoğlu / Hüseyin-i Hârezmî - Keşfü'l-Hüdâ*. [Keşfü'l-Hüdâ Doğu Türkçesiyle Yazılmış Bir Kaside-i Bürde Şerhi adlı kitap tanıtımı]. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 4 (1), 226-233.

B. Erdem Dağistanhoğlu / Hüseyin-i Hârezmî - Keşfü'l-Hüdâ

Oğuz ERGENE¹

Arapça “kasada (kastetmek, yönelmek)” sözcüğüyle ilgili olan kaside, “belli bir amaçla yazılmış manzume” karşılığındadır (Dilçin, 2005, s. 122). Temelde bir övgü şiiri olan kaside yazımı, “uzun devirlerin şartları göz önüne alındığında” bir zorunluluk olarak da değerlendirilebilir. Bununla birlikte kaside, yalnızca “kendisine hamî arayan ya da kendisini hamisini methetmekle görevli sayan şairin” hamisine yönelik övgülerini dile getirerek bu yükümlüğü yerine getirdiği bir tür olarak değil, “bazı türler için -mesela mersiye- bir geleneğin yahut vefa borcunun gerektirdiği bir mecburiyet olarak” görülmelidir. Bu açıdan kaside yazma, öncelikle “bir geleneğin icabı”dır (Karavelioğlu, 2007, s. 253).

Arap edebiyatının “ilk dönemlerinden beri” görülen kasidenin ilk örnekleri, daha sonraki ürünlere göre kimi farklılıklar taşısa da bu tür şiirler, ana hatlarıyla türlü konulara ilişkin betimlemelerin ağır bastığı bir giriş bölümü, bunu takip eden övgü ve dua bölümleriyle biçimlenmiştir. Kasidenin ilk örneğini ise Hicretten 500 yıl önce “Arap şairlerinden Mühelhil’in” söylediği rivayet edilir. Nitekim eski Arapların “eşhuru'l-hurum (haram aylar) denilen ve kan dökmenin yasak olduğu dört ay (Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Receb) boyunca” eğlenceler ve “şiir yarışmaları” düzenledikleri ve bu yarışmalarda birinci olan şiirlerin “keten yaprağı üzerine altın ile yazılıp” bundan daha güzeli yazılmaya kadar Kâ’be kapısına asılarak “halka teşhir edildiği” belirtilmektedir. “Muallaka” adı verilen bu örneklerin en çok ün kazanmış yedisini için “Mu'allakâtü's-Seb'a, Muallakât-ı Seb'a ya da Seb'a-i Muallaka (Yedi Askı)” adları kullanılmıştır. Cahiliye devri, kasidenin Arap edebiyatında yaşadığı “en parlak dönem” olarak değerlendirilmektedir. Kasidenin bunu izleyen İslami dönemde “Ka'b b. Zühayr, Hassan b. Sâbit, Nabigâ, A'sâ vs.” ile geliştiği, emirlikler döneminde “Ebû Nüvâs” ve Abbasîlerde de “Ebû Temmâm, Buhturî

¹ Mersin Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi. oergene@mersin.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7862-3705>

ve Mütenebbî” gibi temsilcilerle başarılı eserler verildiği Arap edebiyatından, ilk örnekleri Sasaniler döneminde görülen, özellikle Rudegî ile olgunlaşmış “altın çağımı Gazneli Mahmud’un sarayında, Unsurî, Ferruhî, Minuçîhr, Esedî” gibi şairlerle yaşayan, “Selçuklular döneminde Enverî, Emîr Muizzî ve Hâkanî; Harzemşahlar sarayında da Reşidüddin Vatvat, Zâhir-i Faryâbî daha sonra Kemal İsfahanî, Sâdî-i Şîrâzî, Selmân-ı Sâvecî, Hâfız-ı Şîrâzî” gibi şairlerle doruk noktasına ulaşan İran edebiyatına, XV. yüzyılda ise Türk edebiyatına geçtiği kaydedilmektedir (Pala, 2004, s. 258, 259, 326; Dilçin, 2005, s. 122).

“Hırka” anlamına gelen ve Arapların kullandığı bir tür “yün hırka”yı karşılayan Arapça “bürde” sözcüğü, edebiyat terminolojisinde Ka’b bin Züheyr’in Hz. Muhammed için yazdığı bir kasideyle ilişkilendirilir. Bu kaside, önce İslam peygamberi hakkında yazdığı yergi şiirleri nedeniyle “öldürülmesi helal kılınan” ancak daha sonra pişman olup bir övgü şiiri kaleme alan ve bu şiiri de “Peygamberimizin huzurunda” okuyan şaire, Hz. Muhammed’in “sırtındaki bürdeyi çıkarıp başılaması” üzerine “*Kaside-i Bürde (Bürde Kasidesi)*” adıyla anılmaktadır (Pala, 2004, s. 78). Daha sonra bir gelenek haline alan *Kaside-i Bürde* yazıcılığı, bu kapsamda çok sayıda eserin verilmesini sağlamış; bu eser için Türkçe, Arapça ve Farsça pek çok şerh yazılmış, tahmisler oluşturulmuştur. Bu geleneğin ürünleri arasında yer alan kasidelerin en ünlüsü ise “Ebû Abdî’llâh Şerefü’l-dîn Muhammed bin Saîd bin Hammâd bin Muhsin El-Bûsîrî’nin *El-Bürdetü’l-Mîmiyye*” adıyla bilinen eseridir. Bûsîrî’nin “bir dönem geçirdiği felçten kurtulmasına vesile olduğu” yönündeki bir rivayet dolayısıyla *Kaside-i Bürde*’nin özellikle hastalıklara karşı iyileştirici bir gücü olduğuna inanılmış; “bir şifa kaynağı ve dua vesilesi” olarak görülerek “dinî toplantılarda, mübarek gün ve gecelerde, sünnet, düğün, bayram, cenaze merasimlerinde okunagelmıştır” (Dağıstanlıoğlu, 2018, s. 19-25).

Bilal Erdem Dağıstanlıoğlu; Hüseyin-i Hârezmî’nin Bûsîrî’nin *Kaside-i Bürde*’sine yazdığı manzum-mensur bir şerh olan *Keşfü’l-Hüdâ*’yı, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. A. Deniz Abik danışmanlığında, doktora tezi olarak hazırlamış ve 2015 yılında sunmuştur. Bu çalışma, daha sonra gözden geçirilip düzenlenerek *Keşfü’l-Hüdâ, Doğu Türkçesiyle Yazılmış Bir Kaside-i Bürde Şerhi (Kaside-i Bürde’yi Şerh Eden: Hüseyin-i Hârezmî)* adıyla 2018 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkmıştır. “Giriş (s. 19-49), İnceleme, (s. 51-204) Metin (s. 205-337), Nüsha Karşılaştırması (s. 339-432), Çeviri (s. 433-538), Dizin (s. 539-840), Tıpkıbası” olmak üzere yedi ana bölümden oluşan çalışmada esas alınan nüsha, eserin

“1172 (1758-1759) yılında istinsah edilen ve Berlin Şehir Kitaplığında, Ms. or. oct. 1688 kayıt numarasıyla muhafaza edilen nüshası” olmakla birlikte okunmasında güçlük çekilen, silik ya da eksik olan kimi bölümler için Süleymaniye nüshasından yararlanılmıştır (Dağıstanhoğlu, 2018, s. 34, 35).

Keşfü'l-Hüdâ, “Hârezm’i fetheden Ebu’l-Hayr Han’a” sunulmuştur. Eserin tam adı -metinde geçen bir ibareden anlaşıldığı üzere- “*Keşfü'l-hüdâ der medh-i hazret-i Muhammed Muştâfâ*”dır. Eser, kaynaklarda “*Keşfü'l-Hüdâ ft Kaside-i Bürde*” adıyla da geçmektedir. Hüseyin-i Hârezmî, telif tarihi olarak 1431 yılı gösterilen bu şerhi “Türkî til (yaz. 38/8)” ile yazdığını belirtir (Dağıstanhoğlu, 2018, s. 26, 34, 35). Ali Şir Nevâyî’nin *Mecâlisü’n-Nefâyis* adlı eserinde işlenen şairlerden Mevlânâ Hüseyin-i Hârezmî’nin *Kaside-i Bürde*’ye yazdığı şerh ve bu şerhi yazarken kullandığı dil için “*Ve Kaşide-i Bürde*’ğa dağı Hârizmîçe Türkî tili bile şerh bitipdür.” [TR 660b17 (Eraslan, 2001, s. 9)] kaydı bulunmaktadır². Eckmann, buna dayanarak tezkiredeki “Hârizmîçe Türkî tili” ifadesini, Hârezm Türkçesi adının ayrı bir yazı dili için kullanıldığını işareti olarak kabul eder³ (Eckmann, 2003, s. 1).

Dağıstanhoğlu’nun çalışmasının *Giriş* bölümünde, öncelikle *Kaside-i Bürde* hakkında bilgi verilmiş; şairi Bûsîrî ile eserin telif sebebi ve şerhleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümü, çalışmanın konusunu oluşturan *Keşfü'l-Hüdâ*’nın tanıtılıp yazarı Hüseyin-i Hârezmî’nin “edebî ve sufi kimliği”nin, hayatının ve eserlerinin ele alındığı bir bölüm izlemektedir. *Giriş* bölümünde daha sonra eserden hareketle *Keşfü'l-Hüdâ*’nın telif sebebi; metnin telif ve istinsah tarihiyle nüshaları ayrıntılı biçimde işlenmiştir. Şerh metni olan eserin bu yönüyle değerlendirildiği “Bir Şerh Metni Olarak *Keşfü'l-Hüdâ*” başlıklı bölümün ardından Berlin nüshasındaki yazım özellikleri; hareketlerin, ünlülerin ve ünsüzlerin yazımı açısından incelenmiştir.

Giriş bölümünde verilen bilgiler ışığında “ilk olarak Ka’b bin Züheyr’in kaleminden çıkan” ve yazımı bir geleneğe dönüşen *Kaside-i Bürde* örneklerinin en ünlüsü, “Berberî asıllı Arap şairi” olan “Ebû Abdî’llâh Şerefü’d-dîn Muhammed bin Saîd bin Hammâd bin Muhsin El-Bûsîrî’nin *El-Bürdetü’l-Mimîyye*” adlı eseridir. Toplam yedi eser sahibi olan Bûsîrî’nin *Kaside-i Bürde* yazması, Hz. Muhammed’i

² Söz konusu cümle, Türkiye Türkçesine “*Kaside-i Bürde*’ye dahi Hârizm Türkçesi’yle şerh yazmıştır.” (Eraslan, 2001, s. 321) biçiminde aktarılmıştır.

³ Dağıstanhoğlu, bu ifadede unvan üzerine getirilen bir eşitlik durumu ekinin söz konusu olabileceği ve bu nedenle “Hârizmîçe Türkî tili” sözünün “dilini, Hüseyin’e ait bir üslupla” işlendiğine işaret edebileceği görüşündedir (Dağıstanhoğlu, 2018, s. 27).

gördüğü rivayet edilen bir rüya ile ilişkilendirilmektedir. Çalışmanın konusu olan ve iki nüshası bulunan *Keşfü'l-Hüdâ*'nın metni ise ana hatlarıyla “dibace-i kitab”, iki “mukaddime” ve “şerh” bölümlerini içerir. Toplam dokuz eseri bulunan ve *Devletşah Tezkiresi*'nde “Şahrüh zamanında ortaya çıkan şeyhler, büyükler, âlimler ve şairlerden biri olarak anılan” Hüseyin-i Hârezmi'nin yazdığı eser, Özbek hükümdarı Ebu'l-Hayr Han'a sunulmuştur. Telif tarihi olarak 1431 yılı gösterilen *Keşfü'l-Hüdâ*'nın iki nüshasından Berlin nüshası “1172 (1758-1759) yılında” istinsah edilmiştir. Dağıstanlıoğlu, istinsah tarihi belirlenemeyen Süleymaniye nüshasının “daha erken bir istinsah” olabileceğini belirtmektedir. Şerh tekniği açısından ise *Keşfü'l-Hüdâ*'da “doğrudan sözcüklerin ve ifadelerin açıklamaları” yapılmamakla birlikte “özgün metnin ardından yapılan mensur ve manzum çevirilerle, bunlardan sonra gerekli görülen açıklamalar ve özetlemelerle, telmih olduğu düşünülen ayet, hadis, kıssa ve çeşitli hikâyelerle” eserin anlatım gücüne zenginlik kazandırılmıştır. Eserde “Arapça sözcüklerin Türkçe karşılıkları” verilmiş bunun yerine “beyitlerin çevirileri ve açıklamaları” yer almıştır. Berlin nüshasında yazım özellikleri açısından “Uygur imla geleneğine uygun olarak” eklerin köklerden ayrı yazıldığı, Türkçe sözcüklerdeki ünlülerin genellikle gösterildiği görülür. Genel açıdan harekesiz bir metin olan eserde, kimi durumlarda bu işaretlere yer verilmiş; Türkçe örneklerde, sözcükte var olan ya da türlü yollarla oluşan çift ünsüzlerin şedde ile karşılandığı, kimi Türkçe sözcüklerde ötre kullanıldığı vb. belirlenmiştir. Metinde, özgün yazımlarında /i/ bulunmayan kimi Arapça ve Farsça sözcüklerde bu ünlünün yazıldığı; Harezmi Türkçesinde seyrek görülen bir yazım özelliği olan ön ve art ünlü taşıyan sözcüklerdeki *te/ü* (ط / ت) ayrımının -yalnızca birkaç örnek için- *at ~ aṭ* “hayvan türü ~ ad” sözcüklerinde, harflerin “birbirleri yerine kullanımı” biçiminde örneklediği belirtilmiştir⁴ (Dağıstanlıoğlu, 2018, s. 19-49).

Çalışmanın *İnceleme* adını taşıyan ikinci bölümü, ses bilgisi ve şekil bilgisi olmak üzere iki alt başlığa ayrılmıştır. Ses bilgisi bölümünde, ünlüler ve ünsüzler irdelenmiş; ünlü uyumları, ünlü ve ünsüzlerde belirlenen “ses değişimleri, göçüşme, türeme, düşme, kaynaşma, ikizleşme, benzeşme” gibi ses olayları işlenmiştir. Bu kapsamda, metinden seçilen tanıklarla örneklendirilen ses bilgisi özellikleri arasında kapalı e sesinin gösterimi, ünlü değişimleri (*a > u, e > ö, ı > a, ı > u, i > e, i > ü, o > a, u > a, ü > e, ü > i* vb.), ünlü

⁴ Metnin dizininde bu sözcükler, “at (I) isim, ad; at (II) at, binek hayvanı” / at (I) “at, binek hayvanı”, at (II) isim, ad” (Dağıstanlıoğlu, 2018, s. 558) biçiminde gösterilmiştir.

düşmesi, ünlü türemesi, ünlü kaynaşması, dil uyumu, dudak uyumu, ünsüz değişmesi ve düşmesi (/b/-n/ ~ /ng/ > /m/-n/ ~ /ng/; /b-/ > Ø; /-b-/ , /-b/ > /-v-/ , /-v/; /-b/ > /-y/; /-b/ > Ø; /ç-/ > /s-/; /-ş-/ > /-ç-/; /-ş/ > /-ç/; /t-/ > /t-/ ~ /d-/; /-d-/ , /-d/ > /-d-/ , /-d/; /-d-/ , /-d/ > /-y-/ , /-y/; /-d-/ , /-d/ > /-z-/ , /-z/; /-p-/ , /-p/ > /-f-/ , /-f/; /g/ , /ğ/ > Ø; /ğ/ ~ /k/ nöbetleşmesi; /ğ/ > /v/; /g/ > /y/; /ng/ > /ğ/ vb.), göçüşme, ikizleşme, ötümlü benzeşmesi yer almaktadır. Metnin ses bilgisi özellikleri, Harezmi-Altınordu Türkçesinin genel özellikleri ve dönem metinlerindeki kullanımlarla karşılaştırılmış, benzerlikler ve farklılıklar gösterilmiş; bu doğrultuda ve gerekli görüldüğü durumlarda Eski Türkçeden başlayarak Karahanlı Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Memluk Kıpçakçası, Özbekçe, Yeni Uygurca, Halaçça gibi tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerine ilişkin tanımlar kullanılmıştır. Ses bilgisi özellikleri arasında yer alan ve metnin iki nüshasına göre değişkenlik gösterebilen kullanımlar da belirtilmiştir. İncelemenin şekil bilgisi bölümünde sözcükler, isim, zamir, sıfat, zarf, fiil, edat, bağlaç, ünlem sırasıyla işlenmiştir. Her sözcük türünün pek çok alt başlıkla ayrıntılandırıldığı bu bölümde isimler, “aitlik eki, çokluk eki, durum ekleri, iyelik ekleri, isimlerde soru” başlıklarında ele alınmış; zamir, sıfat ve zarflar cümle içindeki işlevlerine göre bölümlenmiş; fiillerin çekim vb. yönleri “kişi biçimbirimleri, basit ve birleşik çekimler; fiilimsiler; ek-fiil çekimi; fiillerde soru” açısından işlenmiş; edat, bağlaç ve ünlemler ise kullanımları ve işlevleri yönünden sınıflandırılarak örneklenmiştir (Dağıstanlıoğlu, 2018, s. 51-204).

İnceleme bölümünde, metnin ses ve şekil bilgisi özellikleri ayrıntılı biçimde değerlendirilmiş; elde edilen bulgular, metinden verilen çok sayıda örnekle tanımlanmıştır. Bu bölümde kaydedilen ses bilgisi özellikleri, “kapalı e (é) sesi için özel bir işaretleme yoktur; Çağataycada görülen iç ve son ses *i* > *ü* değişimine rastlanır; çağdaş Uygurcadaki /i/leşme eğilimine benzeyen *i-e* > *i-i* değişimi görülür; Türkçe, Arapça ve Farsça sözcüklere ulanan eklerde dil ve dudak uyumuna aykırılıklar saptanmıştır; söz başı /b-/ sesi genellikle korunmuş ancak kimi örneklerde bu ses nazal benzeşmeyle /m-/ye gelişmiş ya da *bol-* > *ol-* örneğindeki gibi Oğuzca bir unsur olarak düşmüştür; Harezmi-Altınordu Türkçesi, Memluk Kıpçakçası ve Çağataycaki gelişimler dışında ç- > s- değişimine rastlanmıştır; sözcük başı /t-/ sesi korunmakla birlikte *dæg*, *dağ*, *durur*, *dê*-örneklerinde ötümlüleşme vardır; Çağataycaya ait bir özellik olan *-p-* > *-f-* değişimi, metnin Süleymaniye nüshasında görülmemekle birlikte Berlin nüshasında örneklenmiştir; ek ve sözcük sonlarındaki /g/, /ğ/ sesleri korunur ancak özellikle şiirde vezin ve kafiye gereği düşmeler vardır; ötümlü benzeşmesi, bazı eklerde görülmesine karşın sınırlı ve düzensiz bir durum sergiler...” (Dağıstanlıoğlu, 2018, s. 51-87) biçiminde sıralanabilir. Çalışmada, *Kesfü'l-Hüdâ*'nın şekil bilgisi

açısından ise “belirtme durumu eki olarak /+nI/, /+n/ ve /+I/ eklerinin kullanımı, bulunma durumu eki için iki örnekte /+te/ye rastlanması, metnin Süleymaniye nüshasında yaygın olarak zamir n’sinin kullanılması, Berlin nüshasında zamir n’li örnekler yanında bu biçim birimin bulunmadığı sözcüklerin de yer alması, katmerli zamir çekiminin varlığı, sıra sayı sıfatları için /+(X)nçI/ yanında Harezmi Türkçesinde ve önceki devirlerde rastlanan /+(X)nç/ ekinin kullanımı, belirli geçmiş zaman 1. çoğul kişi çekiminde düzenli olarak /-DUK/ görülmesi, belirsiz geçmiş zaman için /-mIş/ dışında zarf-fiile yapılan /-p/ + *turur* + *kişi zamiri* kalıbının bulunması, gelecek zaman çekimi için yalnızca 3. kişilerde Oğuzca bir alıntı olarak /-IsAr/ + *kişi zamiri* yapısının örneklenmesi, geniş zamanda klasik çekimle birlikte /-A/-y/-yU/ + *turur* + *kişi zamiri* kalıbının saptanması, Çağataycada sıfat-fiil kullanımından düştüğü belirtilen /-dUK/ ekinin ve aynı dönemde bu işlevde çok az kullanılan /-mIş/’in kimi örneklerde görülmesi, /-esii/ biçimli sıfat-fiil ekinin kullanımı, tarihî lehçelerden farklı olarak *özge* edatının yalın durumdaki isimle kullanılması...” (Dağıstanlıoğlu, 2018, s. 87-204) gibi özelliklere sahip olduğu kaydedilmiştir.

Çalışmanın *Metin* bölümünde, el yazması metnin çeviri yazısı yapılmıştır. Bu bölüm için “1172 (1758-1759) yılında istinsah edilen ve Berlin Şehir Kütüphanesinde, Ms. or. oct. 1688 kayıt numarasıyla muhafaza edilen nüsha” esas alınmış ancak okunmasında güçlük çekilen, silik ya da eksik olan kimi bölümler için Süleymaniye nüshasından yararlanılmıştır (Dağıstanlıoğlu, 2018, s. 34). Yazmada görülen kimi yazım tercihleri, eklemeler, tekrarlar, silintiler, istinsah hataları, yanlış yazımlar, düzeltmeler, ayet anlamları vb. için gerekli açıklama ve bilgilendirmeler dipnotlarda yapılmıştır. Bu bölümde, metinde geçen ayet ve hadislerin de çeviri yazısı yapılmış; Hüseyin-i Harezmi’nin şerh ettiği Bûsîrî’nin *Kaside-i Bürde* metni ise özgün biçimiyle yer almıştır.

El yazması metnin Berlin nüshasıyla (BN) Süleymaniye nüshasının (SN) karşılaştırıldığı *Nüsha Karşılaştırması* bölümünde, her iki nüshanın “yazım özellikleri, ses bilgisi, şekil bilgisi, söz dizimi ve söz varlığı bakımından” içerdiği farklılıklar, nüshaların sayfa ve satır numaraları verilerek sıralanmıştır. Toplam 1507 madde tutarındaki nüsha farklarından sağlanan tanıklar, Süleymaniye nüshasının “hem ses bilgisi hem de yapı bilgisi bakımından daha eskicil öğeler” içerdiğini göstermektedir. Bu bölümde, nüshaların karşılaştırılması yoluyla ulaşılan sonuçlara göre “her iki nüshada da Uygur imla geleneğine uygun olarak Türkçe sözcüklerdeki ünlüler gösterilmiş ve ekler, köklerden ayrı yazılmış; BN’de harfle gösterimi düzensiz olan *kapalı e* (ê) sesi, SN’de düzenli olarak yazılmış; söz başı /b-/ sesi iki nüshada da korunurken *bol-* > *ol-* gelişimi, iki

nüşhada da tespit edilmiş; iç ses ve son ses /p/lerin /ff/leşmesine BN'de rastlanırken SN'de bu ses olayı tespit edilmemiş; BN'de 'al-' yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiillerin SN'de 'bil-' ile oluşturulduğu saptanmış; BN'den farklı olarak SN'de ek başı ünsüzlerinin genellikle ötümlü şekilleri kullanılmış; iki nüsha arasında aynı kavramı karşılamak için farklı sözcüklerin seçildiği tespit edilmiştir..." (Dağıstanlıoğlu, 2018, s. 339-342).

Çeviri bölümünde metnin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Bu bölümde, metinde geçen ayetler; kimi kişi, yer, kavim, bitki adları; kavramlar; terimler; göndermeler dip notlarla gösterilmiştir. Çeviri bölümünde, *Kaside-i Bürde*'nin özgün metni de günümüz Türkçesiyle verilmiştir. Metin yayınlarında sıkça ihmal edilen bu bölüm, araştırmacının metne hâkimiyetini, metni anlama ve anlamlandırma çabasını ortaya koymakta; metnin en doğru biçimde okunmasını sağlamaktadır.

Dizin, tarihî Türk yazı dillerine ait metinlerin işlendiği eserlerin önemli bir bölümüdür. Dizin, yalnızca metindeki sözcüklerin hangi eklerle çekimlendiğini ya da hangi sözcüklerle birleşik yapılar kurduğunu ortaya koyan bir sözcük listesi değildir. Bu bölümde, metnin söz varlığı işlenirken sözcüklerin kullanım sıklıklarının, döneme ya da metne özgü anlamlarının belirlenmesi; aynı sözcüğün önceki dönemlere göre farklılaşan ya da yeni oluşan anlamlarının; döneme, yazara, türe, coğrafyaya bağlı olarak değişebilen sözcük tercihlerinin, kimi zaman da yalnızca bir metinde geçen ya da dönem için tek örnek olabilecek sözcüklerin ortaya konulması amaçlanır. Dizin, bu açıdan konuyla ilgili araştırmacıların tarihî yazı dillerinde verilen ya da bu dillere çevrilen eserlerin söz varlıkları üzerinde yapacakları art zamanlı ya da eş zamanlı kimi çalışmalara veri sağlayabilmesi açısından da önem taşır. Dağıstanlıoğlu, metnin gramatikal dizinini hazırladığı *Dizin* bölümünde, R. R. Arat'ın *Kutadgu Bilig* dizininde uyguladığı ek sıralamasını esas almış ancak metindeki kullanımlardan kaynaklanan kimi eklemelere ve düzenlemelere bu sıralama içinde yer vermiştir. Araştırmacı, belirtilen işlevler doğrultusunda her sözcüğün metindeki bağlamdan kaynaklanabilen farklı anlamlarını ayrı ayrı gruplamış; sözcüklerin türlü eklerle çekimlenmiş biçimlerini, metindeki sayfa ve satır numaralarıyla kaydetmiştir. Dizinde, her madde başının ya da farklı anlamların metinde kaçar kez kullanıldığı da belirtilmiştir.

Çalışmanın sonunda yer alan *Tıpkıbası* bölümünde, Berlin nüshasının tıpkıbasımı verilmiştir. Bununla birlikte Süleymaniye nüshasının yoğun diske kaydedilmiş kopyası da eserler birlikte okuyucuya sunulmuştur.

Türkçenin tarihî yazı dillerinde verilmiş telif ve tercüme eserlerin bilimsel bir yöntemle işlendiği çalışmalar, Türklerin farklı disiplinlere ilişkin yazılı metinlerinin gün ışığına çıkarılması ve bu metinlerin kazanılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu eserler, yalnızca Türk dili ya da edebiyatı açısından değil, yazıldıkları dönemlerin ya da Türk topluluklarının tarihsel, kültürel, siyasal, sanatsal, dinsel vb. özelliklerini yansıtmaları; o toplulukların taşıdığı kimi nitelikleri, döneme ya da topluma özgü değer yargılarını, dünya görüşlerini, ilgi ve eğilimleri ortaya koymaları yönünden de birer tanık niteliğindedir. Her metin, içeriği ya da verildiği yazı dili itibarıyla günümüze dek ulaşabilen kimi soruların çözümüne de yardımcı olmaktadır. Dağıstanlıoğlu'nun çalışması, metin yayınlarında bulunması gereken tüm öğeleri barındıran bütüncül bir çalışmadır. Eser, özgün konusuyla da Türkoloji literatürüne önemli bir katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Dağıstanlıoğlu, B. E. (2018). *Keşfü'l-Hüdâ, Doğu Türkçesiyle Yazılmış Bir Kaside-i Bürde Şerhi (Kaside-i Bürdeyi Şerh Eden: Hüseyn-i Hârezmî)*. Ankara: TDK Yayınları: 1277.
- Dilçin, C. (2005). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları: 517.
- Eckmann, J. (2003). Harezmi Türkçesi. *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar (Yay. Haz. O. F. Sertkaya)*. s. 1-38. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 635.
- Eraslan, K. (2001). *Ali-Şîr Nevayî Mecâlisü'n-Nefâyis I (Giriş ve Metin), II (Çeviri ve Notlar)*. Ankara: TDK Yayınları: 735/1-2.
- Karavelioğlu, M. A. (2007). Klasik Türk Edebiyatında Kaside. *Eski Türk Edebiyatı Tarihi I. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 5 (9), s. 253-270.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.